

ÍRÁSOK A MÉRLEGEN

A TÖRTÉNETI JÉZUS

GERD LÜDEMANN: **Der erfundene Jesus.** *Unechte Jesusworte im Neuen Testament.* Springe, Verlag zu Klampen, 2008, 96 l. fve 12,80.

Jézus „eredeti szavainak” keresése a kritikus bibliakutatás klasszikus témája, amelyet ha nem sikerült is általánosan elismert eredményekkel lezárni, ma mégis vitathatatlan, hogy az evangéliumok sok olyan mondást adnak Jézus szájába, amelyeket ő emberi bizonyosság szerint nem mondhatott. Az ismert kutató, *Gerd Lüdemann* kihívó című kis könyve („A kitalált Jézus”) nem is közöl új belátásokat, csak áttekintve összefoglalja a kutatás konszenzusaként korábban is közzétett eredményeit (*Jesus nach 2000 Jahren.* Springe, Verlag zu Klampen, 2004, 2. kiad.).

Személyes állásfoglalását, amely néhány oldalra szorítkozik, nem annyira a polémia, mint inkább az első keresztény nemzedékek megértése vezeti. A szóban forgó „hamis” jézusi mondások „kitalálását” szerinte azért nem lehet hazugságnak nevezni, mert a szerzők annyira élő kapcsolatban érezték magukat a feltámadott Jézussal, hogy a hitüket érintő aktuális kérdésekben egészen természetesen nála kerestek és találtak is választ. Mivel nem sokat gondoltak arra, hogy Jézus fellépése óta helyzetük megváltozott, egyszerűen saját szükségleteiknek megfelelően magyarázták, vagy meg is változtatták Jézusnak a hagyományból ismert szavait, sőt teljesen új mondásokat is megfogalmaztak, és mindezt habozás nélkül Jézus szájába adták. Mai ismereteink szintjén nem könnyű ezt megérteni, hiszen ugyanezek az emberek másutt nagy párosszal hangsúlyozták, hogy az „igazságot” képviselik. A történelmi igazságtól eltérő szavaikkal azonban ma egy szent iraton belül találkozunk, ahol „Isten szavaként” az egyházak hitének alapját képezik, és ma is abszolút elismerést követelnek. Ezzel az egyházi követeléssel szemben áll azonban sok lelkiismeretes kutató tudományos belátása, amelynek ugyancsak abszolút kötelező ereje van. Zárszavában e fájdalmas kettősség feloldására vezető hosszú út szerény lépésének tekinti könyvét a szerző.

(Sárdy Péter)

HAGYOMÁNY ÉS JELENKOR

FRANZ von KUTSCHERA: **Was vom Christentum bleibt.** Paderborn, mentis Verlag, 2008. 147 l. 22,80 EUR.

ROGER LENAERS: **Der Traum des Königs Nebukadnezar.** Das Ende einer mittelalterlichen Kirche. Kleve, copy-us Verlags GmbH, 2. Aufl. 2008. 257 l. 16,80 EUR.

Közös témájuk miatt összekapcsoljuk e két mű ismertetését:

Az első könyv szerzője filozófus (Franz von Kutschera munkaterülete a logika, tudományelmélet, nyelvfilozófia, vallásfilozófia), akit az a megfigyelés foglalkoztat, hogy a modern gondolkodás kétségtelenül érvénytelenné tette azt az egész világgépet, amelyen belül a keresztény hagyomány kialakult. Ennek a ma már meghaladott világgépnek jellemzője a mitikus gondolkodás volt, korunk világgépét viszont a „nagykorú gondolkodás” jellemzi, amelynek lényege, hogy a természettudományok által megfogalmazható törvényszerűségek a kozmosz minden jelenségét meghatározzák, a „világ” tehát teljesen önálló, tehát nincs benne lehetőség „természetfölötti” beavatkozásokra. Mivel a hagyományos keresztény tanítás megfogalmazása szétválaszthatatlanul összefonódott a mitikus világgéppel, mondanivalója (a „hit”) az emberiség szellemi vezetőrétege számára ma egyszerűen érthetetlen, és ezért súlyos válságba került.

A szerző a kereszténység jelenkori válságát kilenc történelmi okra vezeti vissza, de mögöttük egyetlen központi tényezőt fedez fel: az emberiség a felvilágosodás óta egyre inkább elbűcsúzik a mitikus gondolkodástól, és ezzel felnőtté, nagykorúvá válik, aki magára veszi a felelősséget sorsáért. Ez a folyamat arra vezet, hogy a kereszténység egyre jelentéktelenebbé válik, ha nem sikerül Jézus üzenetét úgy (újra-)értelmeznie, hogy az összeférjen a megváltozott világgéppel, és így segítséget ígérhessen korunk sürgető feladatainak megoldásában.

Az új értelmezés kiindulópontja a ránk maradt eszmék helyes megértése és értékelése; ennek érdekében a szerző megvizsgálja a keresztény hitrendszer „mitikus örökségét”, és azt főleg Jézus nézeteinek háttérében (a zsidó eszkatológia) és a hellenista megváltó-vallások eszméiben találja meg. Mindezek annyira összefonódtak a korabeli nem-keresztény világban uralkodó eszmékkal, hogy nem könnyű bennük eredeti keresztény kinyilatkoztatást látni. Különösen áll ez a Küriosz-Krisztosz kultuszára, amely ezek szerint ugyancsak nem alkothatja a keresztény hagyomány nélkülözhetetlen lényegét. De hát „mi marad a kereszténységből” (ez a könyv címe!), ha le kell mondania itt leírt egész mitikus örökségéről?

A szerző Isten létének elfogadását és a kinyilatkoztatás elvi lehetőségét magában véve összeegyeztethetőnek tartja a nagykorú gondolkodással, de azzal a feltétellel, hogy mindezt a józan ész számára is bizonyítani lehet. Mert bármennyire dicsőíti is egy bizonyos keresztény irodalom az „értelem feláldozását” (*sacrificium intellectus*), ez a fogalom nem fér össze az ember istenadta méltóságával. A „hitigazságok” nagy részének megalapozása pedig nemcsak hogy nagyon is kérdéses történelmi szempontból, hanem a mellettük végső fokon felhozott érv, az „egyház (melyik egyház?) tévedhetetlensége”, ráadásul a körben forgó bizonyítás (*circulus vitiosus*) tipikus példája is.

A nagykorú gondolkodás képviselőinek szemében érvényét veszítette Jézus istenítésének egész folyamata. Számukra csak a „történelmi Jézus” marad, de azzal a megszorítással, hogy a rendelkezésünkre álló források nem teszik lehetővé, hogy szavait meg tudjuk különböztetni a későbbi egyház gondolataitól. Ehhez járul, hogy Jézus üzenete maga is szétválaszthatatlanul összefonódott a hitelét veszített mitikus világgéppel. A szerző ezért a Jézus által hirdetett „jó hír” (evangélium) lényegét keresi, és ezt a szeretet hangsúlyozásában és gyakorlatában találja meg. A keresztény hitrendszernek tehát ez a középpontja, és ez a nagykorú gondolkodás rendszerében is megállja a helyét.

Marad a kérdés, hogy mit jelenthetnek a könyv megállapításai a kereszténység jövőjére vonatkozóan. Tagadhatatlan, hogy a keresztények nagy részének sem ideje, sem képessége nincs, hogy alaposan tudjon foglalkozni a mitológia és a modern világkép ellentmondásainak kérdésével. Ezek az emberek elsősorban nem ellentmondásmentes világgépet várnak vallásuktól, hanem életük értelmének biztosítását, és tájékozódást mindennapi kérdéseikben. A keresztény tan hagyományos gondolatvilága általában nem okoz problémát nekik, hiszen számukra nem az „objektív tan” egyes kijelentései (a dogmák) fontosak, hanem az a meggyőződés, hogy közösségük hite megbízható. De ezek mellett egyre nő a képzett és szellemileg igényes keresztények száma, akik nem tudnak megbékülni azzal a gondolattal, hogy „hitük világa” legfeljebb egy elszigetelt „nyelvjátékot” („*Sprachspiel*”, Wittgenstein) képez, amelynek fogalmai zárt rendszert alkotnak ugyan, de egyébként semmi közük nincs a természettudományok által leírt valósághoz. Ha valaki ehhez a (szerencsés vagy szerencsétlen) kisebbséghez tartozik, és nem is titkolja meggyőződését, számolnia kell azzal, hogy egy vallásos közösség általában „tisztá megoldást” keres a hitével kapcsolatos nézeteltérésekben. Ennek a tisztá megoldásnak két útja ismeretes: az egyik a „tévhitűek” kiirtása, ami látszó-

lag megőrzi az egységet (de ma már nem gyakorolható), a másik a kiközösítés, ami könnyen egyházszakadáshoz vezet. Jézus félreérthetetlenül egy harmadik megoldást ajánlott ugyan („Hadd nőjön mind a kettő az aratásig”, Mt 13,30), de az egyház mindmáig nem volt képes e szavakat kapcsolatba hozni a „tévhitűekkel” szemben gyakorolt magatartásával, talán azért is, mert ennek következményeként az egyházi keret széttobbanásával kellene számolni.

A szerző, aki az egyháztól független filozófus, megengedheti magának, hogy ezt a harmadik utat ajánlja. Vágya és reménye egy megújult egyház, amely annyira komolyan veszi Jézus szívügyét, a szeretetet, hogy még a nagykorú gondolkodás „hitetlennek” minősíthető képviselőit is megtűri soraiiban. Egy ilyen egyház persze nem jelentene mást, mint hogy a keresztény felekezetek jelentéktelennek minősítenék az egyházaikat elválasztó nézeteltéréseket – és ezzel önmagukat. Elgondolható-e ez a „hitük” feladása nélkül?

A könyv utolsó része a „nagykorúvá vált kereszténységhez vezető utakat” tárgyalja, és itt még arról is szó esik, hogy a kereszténységet Isten fogalma nélkül, sőt Jézus központi szerepének elismerése nélkül is el lehet képzelni. Itt joggal lehetne kérdezni, hogy egy ilyen mértékben új gondolati rendszert miért lehetne vagy miért is kellene még kereszténységnek nevezni? Nem lenne elég rámutatni arra, hogy a modern társadalmi fejlődés sok gyümölcse, így a felvilágosodás, a francia forradalom („szabadság, egyenlőség, testvériség”), sőt a kommunizmus eszméi is a kereszténység talajából eredtek? A kritikus olvasó ezen a ponton önkéntelenül arra gondol, hogy a szerző fáradozása mögött ki nem mondottan talán még mindig az egységes világnézetű társadalom középkori ideálja áll, amelyhez korunk valóságának nincs sok köze.

A modern „nagykorú gondolkodás” elismerése és átvétele véleményünk szerint is mérhetetlen erőfeszítést követel ugyan a kereszténységtől, de azonosságának elárulását talán nem. A jövő társadalma, ha sikerül elkerülnie a totalitarizmust, csak pluralista lehet, tehát a különböző vélemények egyenjogúságán fog alapulni. Egy ilyen társadalomban a kereszténység sem léphet fel azzal az abszolutista igénnyel, hogy az egyetlen Isten egyetlen lehetséges kinyilatkoztatását képviseli.

A második könyv szerzője lelkipásztor, Ausztriában működő flamand jezsuita, klasszika-filológus, nyugalmazása előtt gimnáziumi és pedagógiai főiskolai hitoktató és befolyásos didaktikus, aki 80 éves korát meghaladva immár gond nélkül nyilvánosságra hozhatja hosszú hitoktatói életének tapasztalatait.

Könyvének címe a babilóniai király, Nebukadneccar álmára utal (Dániel próféta könyve, 2. fejezet): egy hatalmas szobor, amelynek feje színaranyból, melle és karjai ezüsből, hasa rézből, lábai részint vasból, részint cserépből vannak. Az álomban egy lezuhanó kő találja el e fényes szobor lábát, darabokra zúzza az egészet, porát nyomtalanul elviszi a szél, viszont a kő, amely ledöntötte a szobrot, az egész földet elfoglalja. A szerző ezzel a képpel szemlélteti az egyház hitének közepkorból ránk maradt megjelenési formáját, amely – tapasztalata szerint – cseréplábakon áll, és így nem lesz képes túlélni a modern gondolkodással való összeütközést, a modern világkép ellenben az egész földet meghódítja majd. Kézszelfogható, hogy ennek a képnek felidézése kihívásként áll szemben a sziklára épült egyház jól ismert képével.

Milyen súlyos ok késztehetette a szerzőt, aki idős kora ellenére is katolikus lelkészként működik, hogy ilyen radikális fellépésre szánta magát? Nem a divatos egyházkritikák számát akarta szaporítani, hiszen szereti egyházát. Sokra becsüli ugyan, amit tőle kapott, de arról is beszél, milyen sokat szenvedett, amikor meg kellett élnie, hogy a kincsnek tartott „hit” nem váltja be ígérését, sőt egyre érthetlenebbé válik a ma felnövekvő nemzedékek számára. Könyvének célja nem az egyház elpusztítása, hanem felrázása. Csak az a kérdés, lesz-e, aki üzenetét hallva nem fordul el kiábrándultan ettől az idejétmúlt ideológiától, hanem továbbviszi a szerző hosszú lelkipásztori életének utolsó tanúságát?

Lenaers diagnózisa – a fogalmazástól eltekintve – semmiben sem tér el Kutschera alapvető megállapításától, hogy a „nagykorú gondolkodás” manapság érvénytelené teszi a régi mitikus világképet. *Lenaers* ezt a nagykorú gondolkodást „autonómnak” nevezi, mivel a benne leírt világ teljesen a saját törvényei szerint fejlődik, ellentétben a „heteronómnak” nevezett mitikus világképpel, amelynek az a lényege, hogy a „világ” végső fokon egy tőle független „túlvilág” meghatározó befolyása alatt áll. Itt persze felmerül az a kérdés, hogy a kereszténység nem vesztené-e el azonosságát, ha az autonóm világkép átvételével le kellene mondania a túlvilág fogalmáról. *Lenaers* szerint ez a merész lépés nemcsak lehetséges, hanem szükséges, sőt kikerülhetetlen is, ha meggondoljuk, hogy mit is jelent a világfölötti isten mitikus fogalma: hiszen egy olyan istennek, aki csak kívülről, néha-néha és kivételesen avatkozik bele a világ folyásába, valójában nincs sok köze ehhez a világhoz, és így nem is lehet azonos a mindenség igazi teremtőjével. Az autonóm világkép olyan Istent kö-

vetel, aki nem a világon „túl” létezik. Ebben a világtételeben Isten (*theosz*) csak a tapasztalható mindenség belső törvényeként (*nomosz*), a világ maga pedig ezen istenség megnyilvánulásaként („kinyilatkoztatásaként”) értelmezhető. A korunk autonóm világnézetébe illő keresztény világtétele jellemzője ezért a „teonómia”, amely nem esik ugyan egybe a természettudomány világtételevel, de annak legalábbis szerves kiegészítése.

Az új világtétele átvétele és keresztény asszimilálása beláthatatlan nehézségekkel jár, hiszen ebben nem lehet már szó szerint értelmezni például olyan „hitigazságokat”, mint hogy „Isten leszállt a mennyből, és testet öltött”. A teonóm világnézet átvételével az egyháznak ezért el kellene búcsúznia az egész hitvallás és a biblia szó szerint értett „igazságától”, és helyettük (vagy új értelmezésük formájában) olyan kifejezéseket kellene keresnie, amelyek a mai gondolatvilágon belül is tovább tudják adni a keresztény üzenet maradandó lényegét.

Természetes, hogy egy ilyen nagy vállalkozás nem sikerülhet máról holnapra, bár sok ilyen próbálkozásnak vagyunk tanúi. Lenaers is megkísérli, hogy legalábbis vázolja e lehetetlennek látszó feladat megoldását. Javasatainak nehézkes felsorolása helyett itt csupán arra szeretnénk rámutatni, hogy az ún. hitigazságok legmodernebb átfogalmazása is újra csak „képeket” tud teremteni, amelyek végső fokon nem alkalmasak a kimondhatatlan istenség valóságának kifejezésére, az ugyanis meghaladja az emberi képzelőerő és racionális gondolkodás kereteit. Számunkra áthidalhatatlannak látszik ezen átfogalmazások két hiányossága: Egyrészt az a veszély fenyegeti őket, hogy az értelem síkján maradván igazában nem érik el az emberek „szívét”, másrészt tehetetlenül állnak az ún. „teodícea-problémával” szemben, tehát nem képesek összeegyeztetni a keresztény üzenet „jó Istenét” a világban uralkodó sok „rossz” tapasztalatával. Nyilvánvaló, hogy egy rossz világ végtelenül jó teremtőjével az autonóm gondolkodás még kevesebbet tud kezdeni, mint a hagyományos teológia. Ez a nehézség az értelem síkján feloldhatatlan. Megoldására csak egyetlen lehetőség marad, a racionális érvelésről lemondó út, amelynek nyomán a „transzcendens valóság” (misztikus) megéltapasztalása jelentéktelenné teszi az egész problémát.

Szerintünk az autonóm gondolkodás legsürgetőbb feladata az lenne, hogy maga mögött hagyja a „tudományos haladás” mámoros boldogságát, és elismerje, hogy a természettudományok szerszámosládája nem elégséges az emberhez méltó társadalom megvalósítására. Az emberi személy méltóságát, az élet értelmét, az erkölcsi normák kötelező erejét nem lehet a tudo-

mányok keretén belül megalapozni, csak olyan élő tapasztalatból lehet meríteni, amelyet röviden spiritualitásnak szokás nevezni. A jövő emberiségének, ha életben akar maradni, abból a tudatból kell élnie, hogy az egész mindenség (a kozmosztól a mikrokozmoszig, az egyénektől az emberiségig) szerves egységet alkot. Ez az egység az érzéki tapasztalat számára hozzáférhetetlen, „transzcendens valóság”, amelynek létezését a természettudományok nem képesek bizonyítani vagy megcáfolni. Ebben a valóságban hisz (legalábbis ki nem mondottan) mindenki, aki egyéni érdekeit elfelejtve az emberiség átfogó céljaiért küzd, például a természet megőrzéséért, a békéért, az emberi jogok érvényre juttatásáért. A korunkban kibontakozó „kozmosz spiritualitás” növekvő társadalmi jelentőségét nem lehet tagadni. Ez az értékes, sőt életmentő spiritualitás minden ember számára elérhető, tehát kereszténység nélkül is gyakorolható, de szépen beleillik az evangélium gondolatvilágába (amelynek „főparancsát” itt nem kell kifejtenuünk!). A keresztények jól tennék, ha ennek a spiritualitásnak művelésére és terjesztésére összpontosítanák figyelmüket ahelyett, hogy hittételeikkel egy elmúlt korszak ma már érthetlenné vált válaszait ismételtetnék válaszul a jövő égető kérdéseire.

WOLFGANG PAULY: **Abschied vom Kinderglauben.** *Ein Kursbuch für aufgeklärtes Christsein. Publik-Forum Verlagsgesellschaft, Oberursel 2008. 253 l.*

Hogyan lehet a keresztény hitrendszer lényeges elemeit a mai világképen belül gondolkodó emberek számára is érthetővé és elfogadhatóvá tenni? Ezt akarja elérni *Wolfgang Pauly*, aki könyvének címével („Búcsú a gyermeki hittől”) azt is kimondja, hogy ennek az ára szerinte nem kevesebb, mint elbúcsúzni a katekizmus kijelentéseinek szó szerinti értelmezésétől. Céljának elérésére természetesen nem egy új hitrendszer megalkotásával próbálkozik, hanem egyszerűen a régi hit tíz alapvető fogalmát veszi sorra (hit, teremtés, Szentlélek, csoda, kegyelem, egyház, kereszt, ördög, ima, Isten országa), és ezek jelentőségét igyekeznek a mai gondolkodásnak megfelelően kidolgozni. Módszere a sokféle témának megfelelően ugyancsak sokféle, a természettudományoktól a történelmi tapasztalatokig, a modern szentírástudománytól a pszichológiáig. Sok érdekes gondolata közül példaként csak néhányat idézünk:

Az evolúció mint az egész természettörténetet meghatározó folyamat ma a teremtés fogalmának nélkülözhetetlen része, ismerete az istenkép megújítását követeli. Mivel az egyetlen

Teremtő áll az evolúció mögött, amelyben ugyanaz a folyamat hozza létre a jót és a rosszat, minden tökéletességet és minden szenvedést, a keresztény világmagyarázatból a dualizmus minden maradványát ki kell küszöbölni.

A csoda fogalmával kapcsolatban rámutat arra, hogy az ókori irodalom a csodatevő személyiségek egész soráról tanúskodik, ezért a hit kijelentéseit nem lehet a Bibliában elbeszélte csodákkal „bizonyítani”.

Mélyreható teológiai megfontolás és a teológia történetének jó ismerete jellemzi a kegyelemről és a keresztről szóló fejezeteket, amelyekben rámutat arra, hogy az ismert teológiai modellek (pl. a kereszthalál áldozati-elégtételi jellege) olyan emberi tapasztalatokból indulnak ki, amelyek ellentmondanak egymásnak, és egyáltalán nem harmonizálhatóak. Ennek értelmében óvakodni kellene attól, hogy a magyarázatukra szolgáló teológiai elméletek abszolút érvényességét hangsúlyozzuk.

Meglepő, hogy az ördög létevel és az ördögűzés rítusával is külön fejezetben foglalkozik, és megértéssel kezeli az ezzel kapcsolatos tagadhatatlan jelenségeket, de itt egészében nem annyira a teológia, mint inkább a pszichológia területén mozog.

Meghaladottnak tartja a mágikus és mitikus elképzelésekkel átítatott kérő imát. Az ember csak úgy imádkozhat „lélekben és igazságban”, ha imája összhangban van egész életével. Teréz anya ismert példája mutatja – hosszú évekig szenvedett „Isten távolléte” miatt –, hogy az imádkozni kívánó ember számára néha nem maradhat más, mint csatlakozni az egész világ „kimondhatatlan sóhajtozásához”.

Az egyházzól szóló fejezet szemmel láthatólag kerüli a közvetlen egyházkritika kimondását, és közvetett kritikájával is csak történelmi tények közlésére szorítkozik, de minden kritikánál többet mond a tapasztalattól eltérő egyházképének nagyon is vonzó leírása, amelyet – meglepő módon – Máté evangéliumát követve fejt ki.

(Sárdy Péter)

EGYHÁZ ÉS PEDOFÍLIA

GEOFFREY ROBINSON: **Confronting Power and Sex in the Catholic Church.** *Reclaiming the Spirit of Jesus.* Collegeville/Minnesota, Liturgical Press, 2008.

A szerző ausztrál főpap, a sydney-i főegyházmegye nyugalmazott segédpüspöke, teológus és egyházjogász, bíró, az

ausztrál egyházat is megrázó szexuális visszaéléseket vizsgáló bizottság társelnöke 1997 és 2003 között. Könyve hatalmas visszhangot váltott ki. A könyvben foglaltak miatt az ausztrál püspöki kar levélben fejezte ki nemtetszését. 2008 júniusában az Egyesült Államokban tartott előadókörútjáról számos ottani prelátnak, valamint a Vatikán illetékesei is igyekeztek lebeszélni. Minden valószínűség szerint a történet folytatódni fog és újabb hullámokat ver.

Robinson húsz évig volt aktív püspök, 2004-es nyugalma-zása saját kezdeményezésére történt, részben egészségügyi, de részben addigra fölhalmozott lelkipásztori, egyházvezetői s az említett bizottságban szerzett speciális tapasztalatai miatt is. Könyve végső soron ezeknek és a belőlük levont elméleti és gyakorlati következtetéseknek az összegzése. Ennek megfelelően nincs egyetlen fókusza, nem nevezhető sem teológiai, sem pasztorális, sem jogi, sem történelmi vagy hasonló értekezésnek, de nem is tisztán személyes történet, hanem mindezeknek egyfajta vegyülete.

A szerző minden olyan kérdést fölvet, amely a mai nyugati és egyetemes egyházat kiváltképpen érdekli. Foglalkozik a hagyomány, a tekintély problémájával, a hittudás forrásainak kérdésével, Jézus szándékai utólagos rekonstruálásának nehézségeivel. A tévedhetetlenség eszköz- (és nem forrás-) jellegét és a *sensus fidelium* fontosságát hangsúlyozza. A péteri szolgálat, valamint a római kúria és általában az egyház-kormányzás újragondolását javasolja. Ennek különösen az ad jelentőséget, hogy a szexuális visszaélések, elsősorban a pedofília kezelésének tapasztalataiból számára az a következtetés adódott, hogy a hatalom és a hatalommal való visszaélés problémája minden más megelőző fontossággal bír az egyházban is. A katolikus szexuáletikai tanítás átgondolására is biztat (fontos talán, hogy az abortusz kérdését nem érinti). A lelkiismereti szabadság és a tekintély összeegyeztetésének kérdését sem tartja lezártnak. Azzal, hogy bár csupán röviden kifejtve, de néhány fontos doktrinális vagy kvázi-doktrinális tétel újragondolását is szükségesnek tartja, minden bizonnyal nagyban hozzájárult ahhoz, hogy könyve komoly nyugtalan-ságot váltott ki Rómában is.

Természetesen a pedofília és általában a klerikusok vissza-éléseinek ügyében szerzett személyes és közvetlen tapasztalatai adják a könyv hitelességének zálogát. Fontos, hogy *Robinson* maga is áldozata volt szexuális visszaélésnek gyermekkorában, de nem klerikus részéről. Ennek az eseménynek a lelki eltemetése, majd lassú és fájdalmas újra-feldol-

gozása révén maga is sok mindent átélt abból, amit az általa vezetett bizottság elé kerülő áldozatok átéltek, s Robinson püspök ezeket az „élményeket” bizony gyomorforogatónak nevezi. Ellentétben a „civil” vagy idegen/utcai elkövetővel, a klerikusok által elkövetett bűnöket az intézményi és személyes bizalom és hatalom összefüggései súlyosbítják. Ezért sem lehet mindezt egyszerűen, néhány, az „őszinte bánatról” és „megbocsátásról” szóló frázissal elintézni; itt szerinte strukturális jellegű döntéseket kellene meghozni.

Bár a sajtó hajlamos minden ilyen jellegű publikációban az egyházzal való szakítás lehetőségét szimatolni, Robinson nagyon határozottan cáfol minden ilyen találgatást. A szöveg – főleg magas rangú klerikus részéről – valóban radikális, érvelése nyíltsága ellenére egyáltalán nem szűklátókörű vagy leegyszerűsítő, igyekszik a „hivatalos” érvekre is tekintettel lenni, s azokat is beépíteni saját elképzeléseibe. A recensens véleménye szerint mindenképpen komoly figyelmet érdemel; kár volna csupán egyház- illetve doktrinális fegyelmi kérdésként kezelni, illetve besorolni a „liberálisok” és „konzervatívok” közötti vita (?) gyakran elég kiábrándító színvonalú művei közé. Talán meg lehetne látni benne a lehetőséget is arra, hogy az „idők jelein” érdemi és őszinte közös gondolkodás kezdődjön. (Balázs Zoltán)

HITTUDOMÁNYI SZINTÉZIS

W. PANNENBERG: *Théologie systématique, I. Paris, Cerf, 2008, 587 l., fve 68,00* .

A neves evangélikus teológus (sz. 1928) krisztológiáját (*Grundzüge der Christologie*) már ismertettem itt, a *Mérlegben* (1975/1., 73–79 l.). Itt főként a Jézus feltámadására vonatkozó krisztológiai nézeteit elemeztem némi fenntartással. Ez a kérdés most bemutatandó, *Rendszeres teológia* c. kötetében is visszatér. Mivel alapvető nézetét már ebben a művében kifejtette, emlékeztetőül idézek akkori *Mérleg*-recenziómból. (Egyébként szóban forgó krisztológiai szemlém olvasható még „Párbeszéd a hitről” c. könyvemben, Róma 1975, 144–150). „A történelem az az egyetemes keret, amelyben az emberi élet és gondolkodás kibontakozik. Ebben a keretben az ember állandóan megtapasztalja, hogy az egyetemes történelem értelme rejtve marad előtte. Egyetlen jelen eseményt sem tudunk egyértelműen meghatározni, mert benne élünk, sodródunk az egyetemes folyamatban; csak a vég, a jövő tárhatja fel a teljes jelen-

tést. A történelem egészét nem foghatjuk át, márpedig teljesen csak az egész érthető. Addig, amíg a történelem véget nem ért, az emberi lét és cselekvés csak reménykedve várja a jelentés beteljesedését. (...) Pannenberg ezzel az egyetemes történelmi horizonttal kapcsolja össze az ószövetségi kinyilatkoztatás értelmezését. (...) A történelem és az isteni kinyilatkoztatás elválaszthatatlanul összefonódnak. (...) Az Ószövetség vége felé kiszélesedik a horizont, az apokaliptikus reménység élteti a népet, amely várja a halottak feltámadását, tehát a véget, amikor a történelem véget ér. Az apokaliptikus-eszkatologikus horizonton belül az emberi élet értelme teljesen feltárul. Pannenberg szerint Jézus feltámadásának egyetemes jelentése is csak ebben az eszkatologikus távlatban érthető. És ez az egyetemes történelmi horizont világít rá a mai ember létkérdéseire, lehetőségeire is...”

A *Rendszeres teológia* első kötetének nemrég megjelent francia fordítása kissé elkésett, más nyelvekre már korábban lefordították. Ez a kötet – katolikus szempontból – a fundamentális (alapvető) teológiának és az Isten-tannak felel meg. Pannenberg itt is, mint más műveiben, követi a teológiai fejlődést, az egyház dogmatikai hagyományát, az egyetemes zsinatok tanítását, majd a reformátorok és az újkori nagy protestáns teológusok mellett a katolikus teológiát is szemmel tartja. *Karl Barth* és *Rudolf Bultmann* nézeteit éppúgy megrostálja, mint *Eberhard Jüngel* vagy *Jürgen Moltmann* álláspontját. Gyakran hivatkozik *Karl Rahner* és *Walter Kasper* kinyilatkoztatásról és az Isten misztériumáról vallott nézeteire. Az üdvtörténet és a kinyilatkoztatás értelmezésében a német idealista filozófusoktól, főleg *Hegeltől* sok szempontot átvett. Egyébként ez egészen világos most magyarul is megjelent *Teológia és filozófia* c. kötete tanulmányaiból is: „A két tudomány viszonya és közös története”; Hegelről szól a 10. fejezet. (L'Harmattan, 2009.)

Pannenberg 1988-ban és 1995-ben megjelent *Rendszeres teológiája* német eredetijének „vázlatát” (*Grundlagen systematischer Theologie*, 1979–1988) ismertetem „Protestáns teológia” c. szemlémben (*Mérleg* 1992/3., 306–307 l.). A *Théologie systématique* (=TS) előszavában Pannenberg megmagyarázza, hogy a félreérthető „dogmatikus” helyett használja a „rendszeres” jelzőt. A keresztény tanítást történelmi szempontból tanulmányozza: ahogy Isten működik és kinyilatkoztatja önmagát a Jézus-eseményben, azt nem lehet elvontan, a történelemtől függetlenül tárgyalni. A bibliai kinyilatkoztatás és annak értelmezése is az első keresztényektől kezdve a századokon át, ill. a nagy egyetemes zsinatok döntései szintén min-

dig a történelmi összefüggésekben vizsgálándók, tehát nem lehet megelégedni pusztán az elvont dogmák elemzéseivel. A szerző sokat foglalkozik módszertani kérdésekkel. Módszere egyik fejezettől a másikig a tárgyalt téma szerint változik. Az I. fejezet meghatározza a „rendszeres teológia” tárgyát: a keresztény tanítás igazsága. Ezen belül tisztázza a „teológia”, valamint a „dogma” és a „dogmatika” fogalmát protestáns és katolikus szempontból. A II. fejezet hosszan elemzi az „Isten” szó alkalmazásának modern kutatásait, a III. visszatér a történelemhez a „vallás” jelentésének változásait vizsgálva; a IV. biblikus és exegetikai tanulmány a bibliai kinyilatkoztatásról. Pannenberg erősen a lutheri hagyományt követi. Részben átveszi K. Barth teológiáját az isteni Szóról, de azon túlhalad, amikor a modern ismeretelmélet, nyelvfilozófia és hermeneutika vívmányait is integrálja. Világosan eltér K. Barhtól pl. az ún. „természetes teológia”, „természetes istentan” kérdésében, és a katolikus állásponthez közeledik (97–104, 126–155). Felszabadult a bultmanni „mítosztalanítás” befolyása alól is; határozottabban a Szentháromság-teológia felé fordul, miként J. Moltmann is.

Walter Kasper (*Jézus a Krisztus*. Bp., 1996, 17; 153–155) ismerteti és megvitatja Pannenberg Barthot és Bultmannt túlhaladó koncepcióját, aki úgy értelmezi Jézus Krisztust (Krisztus feltámadását), mint a történelem végének elővételezett eseményét. „Isten azzal igazolja és erősíti meg Jézust, hogy feltámasztja. Ezért Pannenbergnek az legfontosabb, hogy a feltámadás történelmi valóságát bebizonyítsa. Határozottan szembe fordul Barth véleményével, hogy a történész nem vizsgálhatja jogosan a feltámadást. Pannenberg szerint semmi jogunk Jézus feltámadását valóságosnak nevezni, ha nem történelmi tény. tehát a történelmi kutatásra hárítja a bizonyítás terhét, és újra komoly teológiai hangsúlyt ad az üres sír tényének. Sok kritika érte ezt a hangsúlyeltolódást...”

W. Pannenberg hivatkozik (pl. 86; 151) K. Rahnerre is, aki az „Isten” szó jelentését vizsgálja, majd a hosszan tárgyal transzcendentális istenismeretről (*A hit alapjai*, Bp. 1985, 63-88). A háromságos Istenről szóló V. fejezetben pedig több ízben egyetértően idézi K. Rahner és W. Kasper katolikus nézőpontjait. *Rendszeres teológiája* olyan interdiszciplináris teológia paradigmáját dolgozza ki, amely egyaránt komolyan veszi a keresztény hagyomány teljességét és a felvilágosodás utáni racionális (filozófiai) követelményeket. Ezért az ökumenikus teológia jelentős úttörőjének tekinthetjük. (Szabó Ferenc SJ)